

LYKANTROPIA NA PRELOME TISÍCROČÍ

MUDr. Ludvik Nábělek, MUDr. Ján Vongrej

Psychiatrické oddelenie FNŠP FDR, Banská Bystrica

„Lýkaón poděšen prchá a dosáhne venkovských tišin, nelidsky vyje a marně se pokouší po lidsku mluvit. Divokost vejde mu v ústa s obvyklou po krvi touhou na dobytek se vrhá a do dneška z krve se těší. V srst mu přechází šat a ruce se ve tlapy mění, stane se vlkem a bývalé podoby podrží stopy: tatáž je šedivá barva, táž posupnost pohledu jeho, rovněž tak svítí mu oči a divoký vzhled jeho tentýž.“ (Ovidius)

Psychiat. pro Praxi; 2007; 3: 133–134

Úvod

V Danielovej knihe Starého testamentu sa hovorí, že babylonský kráľ Nabuchodonozor II. (604–562 pr. n. l.) bol za svoju povýšenosť a pýchu potrestaný božím hnevom. „Bol vylúčený zo spoločenstva ľudí a musel sa živiť trávou ako voly. Nebeská rosa pokryla jeho telo, až jeho vlasy narástli ako orlie perá a nechty ako vtáčie pazúry. Jeho srdce sa stalo podobným srdcu zvierat a musel žiť s divými oslami.“

Z dnešného pohľadu by mohla byť ukážka metamorfózy babylonského kráľa na vola uspokojivo prezentovaná ako rozprávko-fantastické potrestanie nadutosti a pýchy. Na druhej strane – z medicínsko-psychiatrického hľadiska – sa ponúka predstava, že v popise abnormného správania kráľa Nabuchodonozora autor Danielovej knihy ukryl symptómový komplex špecifickej formy paranoidnej psychózy – lykantropie (6), či interpretácia kráľovho bludu v rámci obrazu depresívnej fázy bipolárnej afektívnej poruchy – aj v súvislosti s jeho predchádzajúcim expanzívnym správaním (2).

Názvom lykantropia označujeme bludné presvedčenie o premene individua na vlka (z gréckych slov lykos – vlk a antropos – človek) alebo iné zviera, resp. správaniu zvierat podobné správanie, ktoré z takéhoto presvedčenia vyplýva. Prísne vzaté sa termín lykantropia vzťahuje len na premenu človeka na vlka, zatiaľ čo premenu človeka na zviera všeobecne označuje výraz theriantropia, termín lykantropia sa však v súčasnosti zvykne používať aj v širšom ponímaní. Syndróm znepokojuje lekárov i kňazov od staroveku po súčasnosť. Historici umiestňujú jeho pôvod do gréckej mytológie, podľa ktorej Zeus premenil arkádskeho panovníka Lykaóna na vlka za jeho pokus oklamať ho ponúknutím uvareného ľudského mäsa. Asi prvý medicínsky popis lykantropie pochádza zo 7. storočia nášho letopočtu – na sklonku existencie rímskeho impéria ju grécky lekár Paulus Aegineta klasifikoval ako formu melanchólie a odporúčal venepunkciu ako účinný spôsob liečby.

Neskôr, počas stredoveku, bola lykantropia všeobecne vnímaná ako posadnutosť diablom aj s príslušnými dôsledkami – nešťastní vlkoláci boli v hojnom počte súdení, trestaní a upaľovaní. Vondráček (7) popisuje prípad epidémie zrejme

hysterickej lykantropie v 16. storočí vo Francúzsku, počas ktorej dav asi 600 postihnutých tiahol krajinou s revom a štekotom, vrhal sa na ľudí i na zvieratá, najčastejšie na deti, usmrcoval svoje obete, vyciaval im krv a jedol ich mäso.

Od 17. storočia sa začal postupný návrat od teologických interpretácií k medicínskym postulujúcim syndróm ako výsledok chorobného procesu. Podkladom zaujímavého prieniku satanistického a medicínskeho náhľadu je aj skutočnosť, že obsahom rôznych bosoráckych nápojov a masť používaných či zneužívaných pri kontaktoch s diablom boli rastlinné drogy ako Atropa belladonna (ľalkovec zlozročný), Hyoscyamus niger (blen čierny), Aconitum napellus (prilbica modrá tuhá), Conium maculatum (bolehlav škvrnitý) či Datura stramonium (durman fialový) – teda látky schopné indukovať toxickú halucinózu vrátane halucinovanej premeny na zviera.

Ruka v ruke s úbytkom vlkov z bezprostredného okolia človeka, znížením ich významu pre jeho každodenný život ako aj zmenou zažitej predstavy vlka ako krvilačnej, všeobecne nenávidenej bestie, dochádza súčasne k postupnej redukcii počtu popisovaných prípadov premeny človeka na túto v podstate sympatickú šelmu.

V súčasnosti je syndróm lykantropie extrémne zriedkavý. Kulick a spol. (3) v prehľade prípadov lykantropie publikovaných v modernej literatúre zdokumentovali celkom 17 pacientov – päť z nich pražovalo svoju premenu na vlka, štyria na psa, dvaja na mačku, po jednom na tigra, králika, vtáka a gerbila (pieskomil), dvaja potom na bližšie neidentifikované zviera. Popisované stavy boli diagnosticky klasifikované ako schizofrénia (4x), bipolárna afektívna porucha – depresívna forma (2x), depresívna porucha (2x), bipolárna afektívna porucha – manická fáza (6x), porucha osobnosti (2x) a organická psychóza (raz). Všetci postihnutí boli liečení neuroleptikami, pričom u 12 z nich došlo k plnej remisii ochorenia, u 3 k čiastočnej remisii a dvaja pacienti sa ukázali byť refraktérni na liečbu. K uvedeným prípadom môžeme ešte priradiť Vondráčkom popísanú pacientku prevetfujúcu sa do jazvečíka, iný Vondráčkov pacient o sebe prehlasoval, že je vlk, vrhol sa na ošetrojúcu lekárku a pokúšal sa ju znásilniť (7).

Z uvedených prehľadov vyplýva, že skôr ako o jednoznačne klasifikovateľnej diagnostickej entite možno pri lykantropii hovoriť o určitom komplexe symptómov, pričom na symptomatologickej úrovni predstavuje nosný príznak porucha identity osobnosti v zmysle apersonalizácie, transformácie resp. alternácie osobnosti (4). A aj keď ide často o psychózu z okruhu schizofrénie, do úvahy prichádza ešte niekoľko ďalších diagnostických kategórií. Rosenstock a Vincent (5) vo svojom náčrte diferenciálnej diagnostiky lykantropie napríklad uvádzajú (odhliadnuc od dôsledkov pôsobenia toxických substancií) nasledovné možnosti: 1) schizofrénia, 2) organickú psychózu, 3) psychotickú depresívnu reakciu, 4) hysterickú neurózu dissociatívneho typu, 5) manicko-depresívnu psychózu a 6) psychomotorickú epilepsiu.

V kontexte uvedených údajov vystupujú aj forenzné aspekty lykantropie. Odhliadnuc od hrôzostrašných historiek z dávneho prínáša moderná psychiatrická literatúra kazuistiku 28ročného muža, ktorý pod vplyvom bludného presvedčenia, že je vlkom, usmrtil iného muža, ktorého predtým pozval k sebe domov (1). Zaujímavý prípad s lykantropickými prvkami sa vyskytol aj na našom pracovisku.

Kazuistika

Pacient – muž v tom čase 27ročný, bol prvýkrát hospitalizovaný na Psychiatrickom oddelení FNŠP FDR v Banskej Bystrici v mesiacoch november až december 1995. Privezený bol v sprievode príslušníkov policajného zboru pre agresívne správanie v domácom prostredí. Subjektívne udával pocity ohrozenia zo strany okolia, cítil otravu v strave, všimol si, že mama, sestra a brat sa spolu „pelešia“, hádžu mu sople na oblečenie, očurávajú mu nohavice. V objektívnom náleze konštatované lucidné vedomie, správna orientácia všetkými smermi, zvýšená intrapsychická tenzia, anxieta. Nálada bludná, rezonančná, prítomné poruchy vnímania, telové, olfaktorické halucinácie, intrapsychické fenomény, v myslení paranoidno-perzekučné bludné obsahy bez významnejšej systematizácie. Mnesticke a intelektové funkcie bez znakov deficitu, konanie ovplyvnené poruchami myslenia a vnímania, de-

zintegrované, s agresívnymi prejavmi. Osobnosť psychoticky alterovaná, somatický nález v norme. Stav bol hodnotený ako akútna psychotická porucha s príznakmi schizofrénie. Pacientovi bola ordinovaná antipsychotická terapia, na ktorej stav čiastočne zlepšený, nevrátil sa však z povolenej priepustky.

Už v januári 1996 došlo k rehospitalizácii pacienta. Znovu začal pociťovať rôzne zápachy, obviňoval príbuzných, že mu „porobili“, dávajú si znamenia, zanášajú na neho pach od psa, dávajú mu chlpy na šaty.

V zrkadle sám vidí, že mu narástli psie uši, začal si ich holiť, má pocit, že všetci ľudia vedia, že je obluda, že sa mení na psa. Cítiť z neho psie pachy, cíti na sebe psie chlpy. Spálil svoje oblečenie, odmietal prijímať potravu, zberal sa ísť obesiť. Na oddelení ostáva dobrovoľne, tu sa cíti bezpečný. V objektívnej symptomatike teda popri už popísaných fenoménoch pribudla halucinovaná metamorfóza na psa. Stav diagnosticky hodnotený rovnako (schizoforná psychóza), liečený antipsychotikami a ECT, po liečbe opäť ústup symptómov. Po 11 dňoch pobytu sa prepchal cez mreže na toaile a ušiel z oddelenia, následne bol zachytený a hospitalizovaný v Psychiatrickej nemocnici Kremnica, kde bol nastavený na depotný Haloperidol.

Tretia hospitalizácia na našom pracovisku bola realizovaná v novembri 1996 až februári 1997 – podľa príbuzných prerušil kontakt s ambulanciou, odmietal užívať lieky a chodiť na injekcie, začal byť agresívny, podozrievavý, všade videl chlpy, na stenách rôzne maľby, pohlavný úd, rozpáral perinu, obháňal príbuzných so sekerou. Tentoraz neudával pocit premeny. Konštatovaný relaps paranoidnej schizofrénie, po preliečení elektrokonvulzívnou terapiou a antipsychotikami stav zlepšený.

Ďalšia hospitalizácia prebehla v septembri až októbri 1999 – pacient bol už vtedy na invalidnom dôchodku – za podobných okolností ako všetky predošlé. Odmietol chodiť na depotné injekcie, znovu začal mať pocit, že sa mení na psa, všetko onovniaval, utekal do lesa, napadol príbuzných i privolanú zdravotnícku pomoc. Zo svojich ťažkostí obviňoval rodinu, dávali mu vraj otravu do jedla, hádzali mu do postele psie chlpy. Diagnóza aj liečba ako pri predošlých hospitalizáciách, po nastavení na liečbu a preliečení stav opäť zlepšený, prepustený do ambulantnej starostlivosti.

K doteraz poslednej hospitalizácii došlo zhodou okolností už v čase prípravy tohoto príspevku – pacient je doteraz na oddelení. Ordinovanú terapiu údajne užíval. Okolnosti prijatia i psychopatologická symptomatológia – s drobnou avšak kurióznou odchylkou boli prakticky zhodné s predchádzajúcimi pobytmi. Privezený bol RZP-čkou za asistencie polície. Stav bol podľa príbuzných zhoršený asi týždeň, odmietal stravu, tvrdil, že ho chcú otráviť, onovniaval jedlo, cítil, že má – tu je tá avizovaná odlišnosť – mačacie oči, robí mu to kocúr, všetci ľudia vedia, že je kocúr a zjedol potkana. Pociť duševnej morbiditu chýba, s hospitalizáciou nesúhlasí, počas vyšetrenia si naťahuje očné viečka, ukazuje na chlpy v očiach, ktoré mu prekážajú pri videní. Verbálny kontakt je nekvalitný, na otázky odpovedá len parciálne. Orientovaný je správne, psychomotorické tempo je mierne zrýchlené, pozornosť dekoncentrovaná, prítomné sú telové, sluchové, olfaktorické halucinatórne zážitky, paranooidno-perzekučné bludné obsahy v myslení. Nálada je bludná, anxiózná, afektivita labilná, prítomná je pohotovosť k auto- i heteroagresívnym prejavom. Diagnostikovaný bol relaps paranoidnej schizofrénie, ordinovaná antipsychotická liečba.

Diskusia

Ako už bolo povedané, halucinácia a blud metamorfózy na zvieratá sa z repertoáru psychopatologických príznakov postupne vytráca. Aj v prezentovanej kazuistike nachádzame len rudimenty lykantropického syndrómu. Z hľadiska nozologickej klasifikácie ide jednoznačne o psychotickú poruchu z okruhu schizofrénie – paranoidnú schizofréniu, v zhode s údajmi odbornej literatúry je i dobrá odpoveď na liečbu antipsychotikami. Nezdá sa, že by blud resp. halucinácia premeny na zvieratá znamenali závažnejšiu poruchu ako iné bludy či halucinácie – aj v nami prezentovanej kazuistike sa príznaky lykantropie pri jednotlivých atakoch ochorenia nevykytovali rovnako, pričom priebehové charakteristi-

ky i odpoveď na liečbu boli vo všetkých prípadoch porovnateľné resp. zhodné. Navyše, prítomnosť lykantropických symptómov nepredznamenáva ani prognostické očakávania.

Ostáva zvažiť, čo podmieňuje pretrvávajúce lykantropických príznakov v symptomatológii psychických ochorení, ktoré v dramaticky zmenených sociokultúrnych podmienkach súčasného sveta pôsobia prinajmenšom anachronicky. Ponúkajú sa dva okruhy zdrojov: Prvý predstavujú perzistujúce spomienky v spoločnom vedomí ľudstva na tesnejšie spolunažívanie so zvieratami, na legendy o prevetelovaní božstiev i obyčajných ľudí do zvieracej podoby či o zmiešaných pololudských-polozvieracích bytostiach (popri vlkolakoch tiež napr. Minotaurus, Kentaur a pod.) alebo na úlohu zvierat v totemoch, zaklínadlách či amuletoch, ktoré v rôznych modifikáciách sprostredkujeme i našim deťom a vnukom. Druhým okruhom by potom mohli byť cielene produkované artefakty v literárnych a hororových resp. sci-fi filmových scenároch, ktoré udržiavajú svojich recipientov v napätí vykonštruovanými prípadmi transformácie človeka na zvieratá na báze magických, fyzikálnych či biologických manipulácií.

Záver

Ako vyplýva z citovaných literárnych prameňov i pozorovaní pochádzajúcich z prezentovanej kazuistiky, halucinácia a blud metamorfózy na zvieratá predstavujú v súčasnosti extrémne zriedkavú súčasť pestrého komplexu príznakov závažnej psychotickej poruchy. Aj napriek ústupu zo slávy však treba k syndrómu lykantropie pristupovať s úctou, keďže so svojou vyše 2000-ročnou anamnézou predstavuje jeden z najstarších v psychiatrickej histórii popísaných psychopatologických obrazov.

MUDr. Ludvík Nábělek

Psychiatrické oddelenie FNJsP FDR,
Cesta k nemocnici 1, 974 01 Banská Bystrica

Literatúra

1. Benezech M, Witt N, Etchepare JJ, Bourgeois M. A lycanthropic murderer. *AM J – Psychiatry* 1989; 146: 942.
2. Keck PE, Pope HG, Hudson JI, McElroy SL, Kulick AR. Lycanthropy: Alive and well in the twentieth century. *Psychol Med*; 1988; 18: 113–120.
3. Kulick AR, Pope HG, Keck PE. Lycanthropy and self-identification. *J Nerv Ment Dis* 1990; 178: 134–137.
4. Mysliveček Z. *Psychiatrie I – část všeobecná*. Zdravotnické nakladatelství, Praha 1949; 236 s.
5. Rosenstock HA, Vincent KR. A case of lycanthropy. *AM J Psychiatry* 1977; 134: 1147–1149.
6. Veltin A, Vom Werwolf. *Psychiatr Prax* 2000; 27: 255.
7. Vondráček V, Holub P. *Fantastické a magické z hľadiska psychiatrie*. Columbus, Bratislava 1993; 334 s.